

Reetta Nummela

OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSESSA

Osallisuuden näkyminen päiväkodin työssä

Opinnäytetyö

CENTRIA-AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma

Joulukuu 2017

TIIVISTELMÄ OPINNÄYTETYÖSTÄ

Centria-ammattikorkeakoulu	Aika Joulukuu 2017	Tekijä/tekijät Reetta Nummela
Koulutusohjelma Sosiaaliala		
Työn nimi OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSESSA. Osallisuuden näkyminen päiväkodin työssä.		
Työn ohjaaja Leena Raudasoja	Sivumäärä 25+3	
Työelämäohjaaja Kaisa Pihlajaniemi		
<p>Opinnäytetyö on toteutettu syksyllä 2017. Opinnäytetyö on toteutettu kolmessa Pohjois-Pohjanmaalla sijaitsevassa yksityisessä päiväkodissa. Päiväkodit, joissa tutkimus tehtiin pysyvät anonyminä tässä tutkimuksessa.</p> <p>Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten osallisuus näkyy päiväkodin varhaiskasvatuksessa.</p> <p>Työn teoreettinen osuus koostuu varhaiskasvatuslaista, varhaiskasvatussuunnitelman perusteista sekä osallisuudesta käsitteenä.</p> <p>Tutkimus oli kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Tutkimuksessa haastateltiin päiväkotien varhaiskasvattajia teemahaastatteluina ryhmissä. Jokaisessa ryhmässä oli vähintään 3 henkilöä. Haastattelut nauhoitettiin ja myöhemmin litteroitiin aineiston analysointia varten.</p> <p>Tuloksista voitiin päätellä, että osallisuus on monessa päiväkodissa luonteva toimintatapa. Varhaiskasvattajilla on tahtoa ja keinoja toteuttaa osallisuutta työssään. Toisaalta nähtiin, että kasvattajat tarvitsevat tietoa aiheesta, voidakseen toteuttaa sitä täysipainoisesti työssään.</p>		
Asiasanat Varhaiskasvatuslaki, varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, osallisuus, osallisuuden mallit.		

TIIVISTELMÄ OPINNÄYTETYÖSTÄ

Centria University of Applied Sciences	Date December 2017	Author/s Reetta Nummela
Degree programme Social Services		
Name of thesis INCLUSION IN THE EARLY CHILDHOOD EDUCATION Inclusion in the kindergartens		
Instructor Leena Raudasoja		Pages 25+3
Supervisor Kaisa Pihlajaniemi		
<p>The thesis was completed in the autumn 2017. The thesis was carried out in three kindergartens in North Ostrobothnia. The kindergartens where research was made remain anonymous in this study.</p> <p>The aim of the study was to find out how inclusion is reflected in daycare early childhood education.</p> <p>The theoretical part of the work consists of the early childhood education law, the early basics of early childhood education and the concept on inclusion.</p> <p>The study was gualitative research. In the study, early childhood educators were interviewed as interviewed in groups. Each group had at least three people. The interviews were recorded and later transmitted for analysis of the material.</p> <p>The results showed that inclusion in many kindergartens is a natural practice. The early educators had the will and means to engage in their work. On the other hand, it was seen that breeders need information on the subject, in order to be able to fully implement it in their work.</p>		

Key words

Early childhood law, the basics of early childhood education, implication, inclusion models.

**TIIVISTELMÄ
ABSTRACT**

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	VARHAISKASVATUS.....	2
	2.1 Varhaiskasvatuslaki.....	2
	2.2 Varhaiskasvatussuunnitelma.....	2
3	OSALLISUUS.....	4
	3.1 Osallisuuden perusteet.....	4
	3.2 Osallisuus.....	4
	3.3 Osallisuus kuvattuna mallien mukaan.....	6
	3.3.1 Hartin malli.....	6
	3.3.2 Turjan malli.....	7
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	10
	4.1 Aiheen valinta ja tutkimusaikataulu.....	10
	4.2 Haastattelun menetelmä.....	10
	4.2.1 Ryhmähaastattelu.....	11
	4.2.2 Teemahaastattelu.....	11
	4.3 Aineisto.....	11
	4.3.1 Aineiston määrä.....	11
	4.3.2 Aineistolähtöinen sisältöanalyysi.....	12
5	TUTKIMUSTULOKSET.....	13
	5.1 Osallisuus arjen tilanteissa.....	13
	5.2 Osallisuuden toteutuminen ohjatussa toiminnassa.....	15
	5.3 Osallisuus yleisesti.....	16
6	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	19
7	POHDINTA.....	23
	LÄHTEET.....	25

LIITTEET

LIITE 1. Haastattelurunko

KUVIOT

KUVIO 1. Lasten osallisuuden portaatt Hartin mukaan

KUVIO 2. Lasten osallisuuden moninaisuudenkuvaus

1. JOHDANTO

Lasten osallisuus on ajankohtainen asia varhaiskasvatuksen alalla. Se on kirjattu uuteen varhaiskasvatukseen lakiin 2015. Varhaiskasvatukseen perusteissa 2017 puhutaan osallisuudesta. Tätä ennen osallisuus on kirjattu YK:n lasten oikeuksien julistukseen. Hyvin monen kunnan varhaiskasvatukseen sekä yksityisen varhaiskasvatuspalveluita tuottavan yrityksen paikallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa osallisuutta on nostettu esiin.

Tutkimuksen aihe valikoitui sosionomin opintoihin kuuluvan syventävän harjoittelun aikana. Tällöin sain nähdä miten osallisuus näkyy päiväkodin arjen tilanteissa. Osallisuus käsitteenä alkoi kiinnostamaan ja päätin perehtyä siihen, mitä se tarkoittaa ja miten se näkyy päiväkodin arjen tilanteissa. Tutkimuksen tavoitteena on kartoittaa, miten lasten osallisuus näkyy päiväkodin varhaiskasvatuksessa. Tutkimus toteutettiin yhteistyössä kolmen eri yksityisen päiväkodin kanssa, jotka ovat eri paikkakunnilta eri puolilta Pohjois-Pohjanmaata. Tutkimus on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Haastattelut tein teemahaastatteluina.

2 VARHAISKASVATUS

Lapsen huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsensa kasvatuksesta. Varhaiskasvatus on tärkeä osa suomalaista koulutusjärjestelmää. Varhaiskasvatus on tärkeä vaihe lapsen oppimisen ja kasvun tiellä. Varhaiskasvatus täydentää ja tukee kotien kasvatustehtävää ja osaltaan vastaa lasten hyvinvoinnista. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 4.)

2.1 Varhaiskasvatustilaki

Varhaiskasvatustilaki on astunut voimaan 1.8.2015. Tämä laki on ollut ennen nimeltään päivähoitolaki, vuodelta 1973. Varhaiskasvatus on kuulunut vaihtelevasti eri ministeriöille, mutta kuuluu nykyään Opetus- ja Kulttuuriministeriölle. Varhaiskasvatustilain perustalla on Suomen perustustilaki. Perustustilain mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja he saavat vaikuttaa itseään koskeviin asioihin omaa kehitystään vastaavasti. Erityisesti varhaiskasvatuksen kannalta huomioitavia ovat perusoikeudet, jotka koskevat sivistyksellisiä ja sosiaalisia oikeuksia, oikeusturvaa, yhdenvertaisuutta ja perusoikeuksien turvaamista. Varhaiskasvatustilaki on kaikkien saatavilla internetissä. (Varhaiskasvatustilaki 2017.)

2.2 Varhaiskasvatussuunnitelma

Varhaiskasvatustilaki toimii pohjana varhaiskasvatussuunnitelmalle. Varhaiskasvatussuunnitelma on Opetushallituksen antama valtakunnallinen määräys. Tämän mukaan laaditaan paikalliset ja lapsen varhaiskasvatussuunnitelmat. Ohjeistuksen tarkoituksena on luoda yhdenvertaiset edellytykset varhaiskasvatukseen osallistuvien lasten kokonaisvaltaiselle kehitykselle, oppimiselle ja kasvuille. Suunnitelma on siis kolmiportainen: valtakunnallinen suunnitelma sekä paikalliset suunnitelmat että lapsen oma varhaiskasvatussuunnitelma. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 4.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden tehtävänä on edistää laadukkaan ja yhdenvertaisen varhaiskasvatuksen toteutumista koko maassa, tukea ja ohjata varhaiskasvatuksen järjestämistä, toteuttamista ja kehittämistä. Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan suunnitelmallista ja tavoitteellista

hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuutta painottaen erityisesti pedagogiikkaa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 4.)

Varhaiskasvatuksen tehtävänä yhteiskunnallisena palveluna on tukea huoltajia kasvatustyössä ja mahdollistaa heidän osallistumisensa työelämään ja opiskeluun. Varhaiskasvatuksessa opitut tiedot ja taidot vahvistavat lasten aktiivista toimijuutta ja osallisuutta yhteiskunnassa. Varhaiskasvatuksen tehtävä on edistää tasa-arvoa, ehkäistä syrjäytymistä, edistää lapsen kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista yhdessä huoltajien kanssa. Varhaiskasvatuksen perusteet ohjaavat kaikkia varhaiskasvatuksen toimintamuotoja. Näitä ovat päiväkodit, perhepäivähoito tai muu varhaiskasvatus esimerkiksi kerho- tai leikkitoiminta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 5.)

Varhaiskasvatus on osa lapsen elinikäistä oppimista, jolle luodaan pohja jo ennen kouluikää. Hoitoon tullessaan lapsi tuo mukanaan koko elämäkokemuksensa. Lapsen, hänen perheensä ja henkilökunnan keskinäinen vuorovaikutus ja yhteistyö tuo lapsen elämään jatkuvuutta ja turvallisuutta sekä luo luottamusta. Pedagogisen toiminnan perustaa luo lapsuuden merkityksen ymmärrys ja tieto lapsen kasvusta, kehityksestä ja oppimisesta. On tärkeää tuntea jokainen lapsi ja ottaa huomioon yksilöllinen kehitys. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 12.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden arvoperustana on YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen, varhaiskasvatustlain ja YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen mukaisesti lapsen edun ensisijaisuus, oikeus hyvinvointiin, suojeluun ja huolenpitoon, lapsen mielipiteen huomioon ottaminen sekä tasa-arvoisen ja yhdenvertaisen kohtelun vaatimus ja lapsen syrjäntäkielto. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 13.)

3 OSALLISUUS

3.1 Osallisuuden perusteet

Leena Turja kirjoittaa Suomen Varhaiskasvatus ry:n verkkolehden artikkelissa, että osallisuus ja lasten näkökulman tavoittaminen voidaan nykyään nähdä yhteiskunnassa vallitsevana arvona. (Turja 2011b.)

Lähtökohtana pidetään YK:n Lapsen oikeuksien sopimusta. Sopimuksessa tuodaan esille artiklassa 12 lapsen oikeus tulla kuulluksi ja osallistua ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla itseään koskevaan päätöksentekoon. Artiklassa 13 lapsella on oikeus ilmaista omia näkemyksiään ja artiklan 17 mukaan lapsella on oikeus saada eri lähteistä sellaista tietoa, joka on tärkeää hänen kehitykselleen ja hyvinvoinnilleen. Samalla artiklassa 3 korostetaan myös lapsen oikeutta huolenpitoon ja suojeluun. (Unicef 2017.)

1.8.2015 astui voimaan uusi varhaiskasvatuslaki. Tässä korostetaan lapsen oikeutta varhaiskasvatukseen ja osallisuuteen (Järvinen & Mikkola 2015,13).

Lapsen varhaiskasvatusta suunniteltaessa, toteutettaessa ja arvioitaessa lapsen mielipide ja toivomukset on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehityksensä edellyttämällä tavalla (Varhaiskasvatuslaki 8.5.2015/580 § 7b).

Lapsen vanhemmille tai muille huoltajille on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa lapsensa varhaiskasvatuksen suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin (Varhaiskasvatuslaki 8.5.2015/580 § 7b).

Lapsille ja heidän vanhemmilleen tai muille huoltajilleen on toimintayksikössä järjestettävä mahdollisuus osallistua varhaiskasvatuksen suunnitteluun ja arviointiin (Varhaiskasvatuslaki 8.5.2015/580 § 7b).

3.2 Osallisuus

Tähän saakka päiväkodin arki on rakentunut pitkälti erilaisten toimintatapojen ja rutiinien varaan. Nämä ohjaavat arjen kulkua ja toimintaa. Tällöin aikuinen päättää ja lapsi mukautuu päätöksiin. Näin päiväkotiarkea näyttäytyy instituutiona, jonka sisällä lapsille annetaan kyllä erilaisia toiminnan mahdollisuuksia, mutta aikuisten luomien päiväkotiarjen rakenteiden sisällä. Aikuinen päättää miten

toimitaan, ja lapsen oletetaan sopeutuvan määräyksiin ja sääntöihin, eikä osallistuvan niiden määrittämiseen. (Roos 2015, 54.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa lasten ja huoltajien osallisuuden ja vaikuttamisen mahdollisuuksien edistäminen nähdään tärkeänä (Opetushallitus 2016.) Lapsen osallisuuden vahvistaminen on siis nykyään yksi kasvatuksen keskeinen tavoite. Lapsi nähdään aktiivisena toimijana, jolla on oikeus ja tarvittavat tiedot vaikuttaa omaan elämäänsä. Osallisuuden tavoitteena on kasvattaa itseensä luottavia, toiset huomioon ottavia, ajattelevia ja aktiivisia lapsia. Tällaiset ominaisuudet opitaan harjoittelemalla vastuun ottamista ja kantamista. Aikuisten tehtävä on rohkaista lasta ja mahdollistaa hänelle tilaisuuksia opetella tätä suhteessa hänen ikäänsä ja valmiuksiinsa nähden. Lasta rohkaistaan ja ohjataan kertomaan omista ajatuksistaan, päätelmistään, mielipiteistään ja havainnoistaan ja toiveistaan. Samalla tullaan ohjanneeksi ja harjoitelleeksi yhteiselämässä tarvittavia vuorovaikutustaitoja. (Roos 2015, 54.)

Vuorovaikutus on osallisuuden perusta. Vuorovaikutuksen tulee läpäistä kaikki tasot kuten lapsen ja aikuisen kahdenkeskiset hetket, ryhmätilanteet, lasten vertaissuhteet, aikuisten keskinäisen kanssakäymisen sekä sen tulee olla toista kuuntelevaa ja kunnioittavaa. Laadukkaan vuorovaikutuksen pohjana on vuorovaikutukseen kannustava ilmapiiri. Vaikka laadukas vuorovaikutus on vastavuoroista, silti aikuisen on otettava päävastuu sillä lapsi vielä harjoittelee vuorovaikutustaitojaan. Kun aikuinen tavoittaa lapsen näkökulman asiaan, voi lapsi kokea aitoa osallisuutta. On tärkeää, että lapsi kokee tuleensa kuulluksi ja sen kautta hyväksytyksi. Aikuisella on aktiivinen kannustajan rooli lapsen oman mielipiteen ja vuorovaikutuksen ilmaisemisen tukijana. (Roos 2015, 55-56.)

Varhaiskasvatuksen käsikirjassa Turjan mukaan kasvatustieteellisen keskustelun painopiste on siirtymässä kohti yhteisöllisyyttä. Pois lasten yksilöllisyydestä, kohti yhteisöllisyyttä ja yhteistä toimintaa sekä lasten ja aikuisten että lapsiryhmän kesken. (Turja 2011a, 46.)

Turja kirjoittaa osallisuuden syvimmillään merkitsevän sitä, että ihmiset tulevat kuulluksi ja voivat vaikuttaa itseään koskeviin asioihin osallistumalla yhteisössään asioiden suunnitteluun ja päätöksentekoon sekä ottamalla vastuuta asioiden toteutuksesta. Yksilöllä on mahdollisuus vaikuttaa kulloiseenkin toimitaan ja toimintaympäristöihin. Tämä vaikuttaa puolestaan vahvempaan sitoutumiseen. (Turja 2011a, 47.)

Pienten lasten osallisuus tapahtuu mikrotasolla. Arjen konkreettisissa tilanteissa, joissa he saavat kokemuksen kuulluksi tulemisesta ja sitä kautta vaikuttamisesta omiin asioihinsa. Näissä tilanteissa lapset kokevat osallisuutta yhteisössään, he saavat olla yhtä aikaa riippuvaisia toisista sekä toimijoita omassa elämässään. Näissä arjen konkreettisissa tilanteissa lapset rakentavat omaa identiteettiään, tietoa ja kulttuuriaan yhdessä yhteisön muiden jäsenten kanssa. Lapset saavat kokemuksen siitä, että ovat yhteisölleen tärkeitä lapsina, ei vain tulevana aikuisina. (Turja 2011a,47-48.)

3.3 Osallisuus kuvattuna mallien mukaan

3.3.1 Hartin malli

Osallisuudesta on olemassa moniakin malleja. Esittelen tässä kaksi mallia, jotka nähdäkseni ovat yleisimmin käytössä, kun puhutaan lasten osallisuudesta varhaiskasvatuksessa. Roger Hartin malli tarkastelee lasten osallisuutta aikuisen vallankäytön näkökulmasta. Leena Turjan malli tarkastelee lasten osallisuuden moniulotteisuutta. Molemmat mallit selkeyttävät ja kuvaavat myös kasvattajan osuutta suhteessa lasten osallisuuteen varhaiskasvatuksessa. (Ahlholm 2014.) Hartin mallin pohjalla on yhteiskuntatieteilijä Sherry Arnsteinin määritelmä osallisuudesta (Virkki 2015, 8).

Kuvio 1. Lasten osallisuuden portaatt Hartin mukaan (Turja 2011b, 27)

Leena Turja kirjoittaa Suomen Varhaiskasvatus ry:n verkkolehdestä Hartin osallisuuden portaista. Hän kuvaa, kuinka Hartin mallissa lapsen osallisuuden taso määräytyy seuraavista asioista: Miten paljon annetaan tietoa lapselle toiminnasta, kenen aloitteesta, kenen suunnitelmien mukaan toiminta etenee ja ketkä ovat päättämässä asioista. Eli jos lapsilla on vähän tietoa toiminnan tavoitteista ja taustoista, jos he voivat vain vähän määritellä omaa toimintaansa ja osuuttaan siinä, sitä vähemmän he valtaistuvat ja osallisuus toteutuu matalalla tasolla. (Turja 2011b, 27.)

Kolmea ensimmäistä askelta ei juurikaan pidetä osallisuuteen kuuluvina. Niissä kuvataan lapsen manipulointia aikuisen tahtomaan suuntaan. Esimerkiksi lapsen seremoniallista mukana oloa esiintyjänä aikuisen suunnittelemassa juhlassa tai lasten muodollista kuulemistä vailla seurausvaikutuksia. (Turja 2011b, 27.) Lapselle ei siis ole todellista käsitystä toiminnan tavoitteista, vaan hän tekee mitä aikuiset ehdottavat (Alholm 2014, 14). Kolmella ensimmäisellä askelmalla lapsilla ei ole juuri lainkaan keinoja tuoda ajatuksiaan esille ja heidän mielipiteitään kysytään vain muodon vuoksi (Marjanen, Marttila & Varsa 2013, 80).

Kahdella seuraavalla askelmalla lapsi saa tietää mitä toiminnalla tavoitellaan. Aikuiset kuitenkin määrittelevät missä asioissa ja miten lapsi voi tulla kuulluksi, vaikuttaa eli olla osallinen. Näillä askelmilla lapsi palvelee aikuisen tarkoitusperiä (Turja 2011b, 27). Lapset ovat mukana vapaaehtoisesti ja ovat osallisia, heidän mielipiteitään kuunnellaan, mutta aikuiset tekevät päätökset (Marjanen, Marttila & Varsa 2013,80).

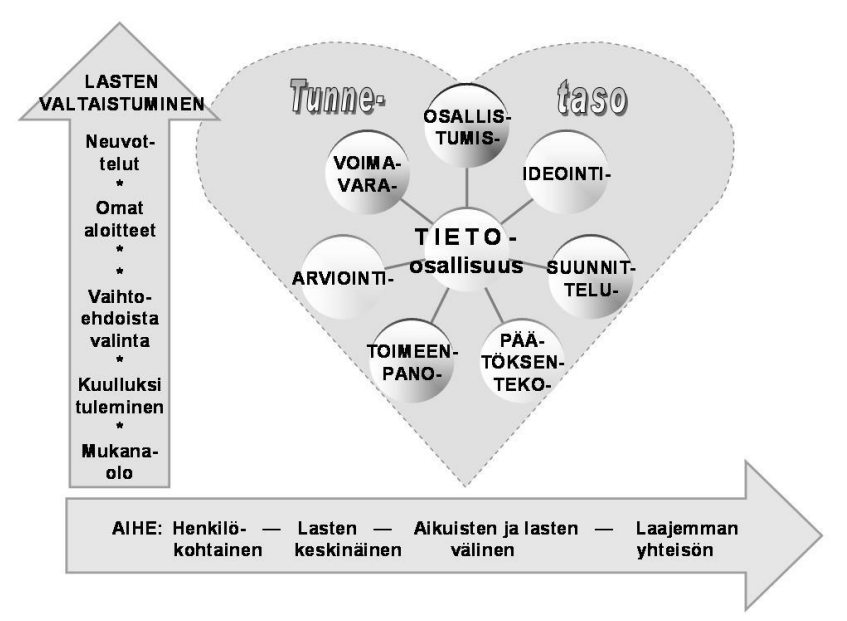
Seuraavalla askelmalla lapsen vaikutusvalta kasvaa. Lapsen mielipide huomioidaan (Turja 2011b, 28). Lapsen mielipide huomioidaan, lapsi on mukana päätöksenteossa, toiminnassa ja toteutuksessa, vaikka aikuinen on vielä toiminnan alullepanija ja ideoija (Alholm 2014, 15-16).

Ylimmillä askelmilla lapsi voi itse tehdä aloitteita, suunnitella omaa toimintaa (toimintaprojektia). Tässä aikuiset ovat apuna. Samalla opetellaan lapsen ja aikuisen dialogisuutta ja yhteistoiminnallisuutta, jota pidetään osallisuuden ylimpänä toimintana. (Turja 2011b, 28.) Viimeisellä portaalla lapset ja kasvattajat suunnittelevat, toteuttavat toiminnan ja tekevät päätökset yhdessä (Marjanen, Marttila & Varsa 2013, 80).

Hartin malli osoittaa, että lapsi tarvitsee tietoa voidakseen olla osallinen. Lapsi tarvitsee tietoa ympäröivästä maailmasta ja sen yhteisön toiminnasta sekä toiminnan ehdoista, johon hän osallistuu.

Ilman tietoa lapsi ei ymmärrä mihin toiminnalla pyritään, mitkä asiat ovat mahdollisia tai millä ehdoilla ja keinoilla ympäristössä toimitaan. Ilman tietoa ei ole aitoa osallisuutta. (Turja 2011b, 30.)

3.3.2 Turjan malli

Kuvio 2. Lasten osallisuuden moninaisuuden kuvaus (Turja 2011b, 32)

Turjan mallissa ensimmäinen ulottuvuus koskee lasten valtaistumista. Tässä osallisuutta kuvataan aikuisten ja lasten välisenä valtasuhteena. Saman tyyppinen malli on Hartin osallisuuden portaissa. Tässä mallissa pienen lapsen osallisuus alkaa mukana olost, häntä kuullaan ja hän saa tehdä valintoja esitettyjen vaihtoehtojen pohjalta. Siitä edetään vähitellen laajempaan vaikuttamiseen: toimitaan, jonka lapset ideoivat ja aikuiset auttavat. Ylimpänä kaaviossa ovat neuvottelut. Tässä lapset ja aikuiset käyvät tasavertaisesti vuoropuhelua ja tekevät yhteisiä suunnitelmia ja toteutuksia. (Turja 2011a, 49.)

Toinen ulottuvuus koskee osallisuuden aihetta ja vaikutuspiiriä. Eli sitä, keitä toiminta koskee, johon osallistutaan ja jossa vaikutetaan. Lasten on helpoin päästä osallistumaan asioihin, jotka ovat henkilökohtaisia (mitä syö, juo tai pukee) tai lasten keskinäisiä asioita, kuten lasten vapaa leikki. Lasten tulisi saada mahdollisuuksia laajempaan yhteisölliseen vaikuttamiseen. Esimerkiksi aikuiset voisivat ottaa päiväkodissa lapset mukaan yhteiseen suunnitteluun ja päättämiseen, oli kyseessä sitten

toimitilat, leikkiyiha. Tai kevät juhla, jolloin vaikutus koskee jo laajempaa yhteisöä, lapsen perhettä. (Turja 2011a, 50; Turja 2011b, 28.)

Kolmas ulottuvuus on ajallinen. Osallisuus voi olla kertaluonteista tai jatkuvaa. Toiminnan vaikutukset voivat olla kertaluonteisia tai kauaskantoista. Kertaluonteisesta toiminnasta voi muodostua toimintamalleja. (Turja 2011a, 50.)

Neljäs ulottuvuus on kuvassa tehty sydämeiksi. Turjan mukaan tässä osallisuus konkretisoituu toimintaprosessin aikana sekä osallisuudentunteessa. Keskiössä lukee tieto-osallisuus. Aikuisen tehtävä on antaa lapselle tietoa muodossa, jonka lapset voivat ymmärtää, vastaanottaa ja muistaa. Tällaista tietoa on yhteisön toiminnan tavoitteet, oma rooli yhteisössä, yhteisessä käytössä olevat materiaalit ja välineet, yhteisön elämää säätelevät asiat. Kun lapsella on tietoa, hän voi varteenotettavasti esittää ideoita, olla suunnittelemassa ja päättämässä asioista, toteuttaa suunniteltua toimintaa ja arvioida sitä.

Edellä mainitut ovat kaaviossa asioita tieto-osallisuuden ympärillä. Joukossa on myös osallistumis-osallisuus, joka tarkoittaa sitä, että joillekin lapsille jo valmiiksi järjestettyyn toimintaan osallistuminen on tärkeää. (Turja 2011a, 51-52.)

Turjan mukaan kokemukset toiminnasta herättävät tunteen (kaaviossa tunne-taso) omasta osallisuudesta, yhteenkuuluvuudesta, vaikuttamisesta yhteisössä, jossa elää sekä hyväksytyksi tulemisen tunteen. Turja kirjoittaa osallisuuden tunteen muodostuvan yksilöllisesti. Perustana pidetään kuitenkin lapsen kokemusta siitä, että häntä kuunnellaan, hän on vaikuttamassa. Aikuinen ei vain nappaa ideoita, vaan lapset ja aikuiset ovat aidossa vastavuoroisessa dialogissa. Turja kirjoittaa dialogin olevan vastavuoroisesti tapahtuvaa myönteistä kuuntelemista, viesteihin sensitiivisesti ja rakentavasti vastaamista. (Turja 2011a, 52.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää varhaiskasvatuksen ammattilaisten kokemuksia osallisuudesta varhaiskasvatuksessa. Siksi tutkimus on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus. Toteutin aineiston keruun ryhmähaastatteluna käyttäen teemahaastattelua, jolla tavoittelin vastauksia tutkimuskysymyksiini. Haastattelin tutkimuksessani Pohjois-Pohjanmaalla sijaitsevien kolmen yksityisen päiväkodin henkilökuntaa. He ovat eri yrityksistä. Jokaisessa ryhmässä oli 3-5 jäsentä. Tutkimuskysymys on:

Miten lasten osallisuus näkyy päiväkodin varhaiskasvatuksessa?

4.1 Aiheen valinta ja tutkimusaikataulu

Opinnäytetyöni aiheeksi valikoitui osallisuus varhaiskasvatuksessa. Aihetta valitessa oli juuri astunut voimaan uusi varhaiskasvatuslaki. Tässä uudessa varhaiskasvatuslaissa osallisuus oli ensimmäistä kertaa kirjattuna. Lain pohjalta Opetushallitus laati Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, joissa osallisuus on hyvin vahvasti esillä.

Tavoitteeni oli ottaa selvää, mitä osallisuus todellisuudessa on. Työni tavoitteena on pureutua käsitteeseen, joka nousee niin vahvasti Varhaiskasvatussuunnitelman perusteista, ja joka niin ollen tulee olemaan vahvasti läsnä työssä johon valmistun. Näistä ajatuksista ja lähtökohdista aiheeksi siis valikoitui osallisuus varhaiskasvatuksessa.

Aihe valikoitui keväällä 2016. Keväällä 2016 luin aiheesta julkaistua materiaalia. Syksystä 2016 syksyyn 2017 pidin taukoa työstä. Lopullisen muodon opinnäytetyö sai syksyllä 2017. Aiemmin olin lukenut aiheesta, lokakuussa 2017 alkoi teorian työstö sekä lähes samaan aikaan haastattelut, niiden koonti ja pohdinta, jotka olivat valmiina marraskuussa 2017.

4.2 Haastattelun menetelmä

4.2.1 Ryhmähaastattelu

Ryhmähaastatteluun valikoituvat ihmiset asiantuntemuksensa perusteella. Ryhmähaastattelulla voi olla tavoitteita, kuten tarpeiden ja asenteiden esiin tuominen, toiminnan kehittäminen tai ideoiden kehittäminen. Laadullisella tutkimusmenetelmällä tehty tutkimus on myös emansipatorinen. Haastatteluun osallistujat eivät vain toimi välineenä tiedon saantiin, vaan he itsekin saavat aiheesta lisää tietoa. Siten haastattelu voi vaikuttaa myönteisesti haastateltavien toiminta- ja ajattelutapoihin. Emansipatorisuutta voi vahvistaa siten, että ryhmä luo haastattelun aikana yhteisen kannan haastateltavasta asiasta, vaikkakaan se ei olisi tutkijan ensisijainen tavoite. Vilkan mukaan emansipatorisuus on hyväksi havaittu keino saavuttaa hyvä haastatteluaineisto. Emansipatorisuus tuo haastateltaville mahdollisuuden tuntee, että he ovat oivaltaneet jotakin uutta tutkittavasta aiheesta haastattelun aikana sekä tulleet kuulluiksi. (Vilka 2017.)

4.2.2 Teemahaastattelu

Teemahaastattelu eli puolistrukturoitu haastattelu on mahdollisesti yleisin tutkimushaastattelun tyyli. Teemahaastattelussa tutkimusongelmasta poimitaan oleellimmat teemat, joista tutkimuskeskustelussa olisi keskeistä käsitellä, jotta tutkimusongelmaan tullaan vastatuksi. Jokaisesta teemasta tutkimusvastaaja voi antaa oman kuvauksensa. Teemahaastattelussa haastattelijan on syytä huolehtia, että haastateltavat pysyvät aiheessa. (Vilka 2017.)

4.3 Aineisto

4.3.1 Aineiston määrä

Kun kyseessä on laadullinen tutkimus, tällöin sen kokoa ei sanele määrä vaan laatu. Laadullisessa tutkimusmenetelmässä ei tavoitteena ole yleistettävyyttä, kuten esimerkiksi määrällisessä tutkimuksessa. Laadullisen tutkimuksen tavoitteena on tutkimusainesiton toimiminen teoreettisesti mielekkään tulkinnan tai ilmiön ymmärtämisen apuvälineenä. Tässä opinnäytetyössä siis tutkimusaineisto toimii osallisuus-ilmion ymmärtämisen apuvälineenä. (Vilka 2017.)

4.3.2 Aineistolähtöinen sisältöanalyysi.

Sisällönanalyysissa etsitään merkityskokonaisuuksia ja merkityssuhteita. Se on laadullisen tutkimusmenetelmän yksi metodi, jossa tutkimustieto esitetään sanallisena tulkintana. Aineistolähtöisessä sisältöanalyysissä tutkija tavoitteena on löytää tutkimusaineiston ohjaamana jokin tyypillinen kertomus tai toiminnan logiikka. Tavoitteen saavuttamiseksi lähdetään liikkeelle siitä, että tutkija päättää mistä tyypillistä kertomusta tai toiminnan logiikkaa lähdetään etsimään. Tämän jälkeen tutkija alkaa pelkistämään tutkimusaineistoa, eli aineistosta karsitaan tutkimusongelman kannalta epäoleellinen informaatio pois. Olennainen informaatio jää jäljelle. Tämä edellyttää tutkimusaineiston pilkkomista ja tiivistämistä osiin. (Vilka 2017.)

Tiivistämistä ja pilkkomista ohjaa tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset. Tutkimusaineisto ryhmitellään johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi, joka ryhmitellään sen mukaan mitä aineistosta etsitään. Ryhmittelyksi käy tutkimusaineistosta nousevat sanat, ajatuskokonaisuudet, toiminnan logiikka tai tyypillinen kertomus. Tämän jälkeen aineisto nimetään kuvaavalla yläkäsitteellä. Analyysi jatkuu vertailemalla sitä aiempaan teoria- ja tutkimustietoon eli tarkastelemalla tulkintaa teoreettisen viitekehyksen avulla. (Vilka 2017.)

5 TUTKIMUSTULOKSET

Opinnäytetyön teoriaosion tarkoituksena oli avata käsitettä osallisuus. Tutkimusosiossa päätarkoituksena on selvittää, miten lasten osallisuus näkyy päiväkodin varhaiskasvatuksessa. Tämän tutkimuskysymyksen alla teemahaastatteluissa on keskusteltu päiväkodin arjen tilanteista ja lapsen osallisuudesta niissä varhaiskasvattajien näkökulmasta. Haastatteluissa on käsitelty aiheita ruokailu, päivälepo, vapaa leikki, osallisuuden toteutuminen ohjatussa toiminnassa, päiväkotiyhteisönä, lapsen vasu ja osallisuus yleisesti. Haastattelin kolmen eri yksityisen päiväkodin henkilökuntaa eri paikkakunnilta Pohjois-Pohjanmaan eteläiseltä alueelta.

5.1 Osallisuus arjen tilanteissa

Kun puhuttiin ruokailusta, kaikilla varhaiskasvattajilla oli yhteneväiset tavat toimia ja ajatukset miten osallisuus näkyy ruokailutilanteissa. Kaikki kertoivat, että lapsilta kysytään minkä verran he ottavat ruokaa. Isommat lapset ottavat ruoan itse ja määrittelevät ruokamäärän itse. Näin lapsi oppii tunnistamaan nälän tunteet. Kun lapset oppivat tuntemaan nälän tunteen ja hahmottamaan paljonko jaksavat syödä, ruokahävikkiä ja ruokajätettä tulee vähemmän. Tämäkin on näkökulma, johon jossakin päiväkodissa kiinnitettiin huomiota. Kaikkia ruokia maistellaan, mutta lapsia ei pakoteta syömään lautasta tyhjäksi.

Ruokailun aikana opetellaan antamaan ruokarauha toisille lapsille. Kahden päiväkodin varhaiskasvattajien ajatuksena oli, että lasten kanssa opetellaan hyvät pöytätavat, joihin kuuluu keskustelu ruoasta tai päivän arkisista asioista. Keskustelun on kuitenkin pysyttävä rauhallisena. Ruokailun päätyttyä eräissä päiväkodissa oli tapana kysyä lapsilta ”Miten olet syönyt?” Tässä haettiin vastauksia siihen, tuliko vatsa täyteen, oliko annos sopiva, miltä ruoka lapsen mielestä maistui ja pysyikö ruokarauha.

Varhaiskasvattajien mukaan päiväunilla saa ja on lupa nukahtaa, mutta ei ole pakko. Kaikille lapsille kuitenkin annetaan mahdollisuus levähtää hetki, vaikka ei nukkuisikaan. Lapset opettelevat antamaan unirauhan toisille lapsille. Varhaiskasvattajien mukaan osallisuutta päivälevolla olivat kysymykset ”Haluatko unikaverin, saako sinua silittää?”.

Yhdessä päiväkodissa oli tehty erikseen päätös, että lapset saavat nukkua ja he saavat nukkua niin kauan kuin nukuttaa. Päivälepo ajoittuu lounaan ja välipalan väliin, joten hieman ennen välipalaa lapsia kuitenkin herätellään lempeästi ja lapsi saa rauhassa heräillä. Vanhemmilla oli ollut paljon toiveita lasten nukkumisesta päivälevolla: osa ei saanut nukkua, joku vain 30 minuuttia ja kolmas 1 h 15 min. Niinpä varhaiskasvattajat olivat perustelleet lasten unitutkimusten tuloksilla, miksi päiväuni on lapselle tarpeellista, jos uni on tullakseen.

Eräässä päiväkodissa lasten osallisuus näkyi leikissä ja he kertoivat esimerkin, missä vapaata leikkiä oli rikastutettu dinosaur-leikillä. Yksi lapsi oli tuonut kirjapäivänä dinosaur-kirjan, jota päiväkodissa oli luettu. Aihe alkoi kiinnostaa lapsia niin paljon, että päiväkodissa lapset ja aikuiset perehtyivät aiheeseen. Lopulta pidettiin dinosaur-kisat ja dinosaur leikki rakennelmineen jäi yhdeksi päiväkodin vapaaksi leikiksi.

Varhaiskasvattajilla oli päiväkodeissa yhteneväiset ajatukset miten lapsen osallisuus näkyy vapaassa leikissä. Yksi varhaiskasvattaja sanoikin, että tästä aiheesta voisi puhua koko päivän. Haastatelluissa päiväkodeissa joko aamuun, aamupäiviin ja päivälevon jälkeiseen aikaan ajoittui vapaan leikin aika. Kahdessa päiväkodissa ulkona oli ohjattua toimintaa sekä myös mahdollisuus vapaaseen leikkiin.

Yhdessä haastattelussa varhaiskasvattajat kertoivat, kuinka vapaassa leikissä lapsen kaikki taidot kehittyvät paljon. Heidän mukaansa aikuisen tehtävä on havainnoida ja edistää leikkiä tarvittaessa. Heidän mukaansa päiväkodin aikuisen tehtävä on mahdollistetaan leikki esimerkiksi niin että tehdään itse ”vermeitä ja välineitä” leikkiin. Aikuinen huolehtii, että kaikki lapset saavat olla leikissä osallisena ja kaikilla on leikkikavereita. Mahdollistaen senkin, jos joku lapsi tahtoo leikkiä yksin tai tarvitsee muuten omaa tilaa.

Arki on rakennettu siten mikä lapsia milloinkin kiinnostaa ja lelut valitaan sen mukaan mikä lapsia kiinnostaa. Lapsen luovuudelle annetaan aika paljon tilaa, esimerkiksi pihaleikeissä rakentamaton ympäristö, ei ole kaikki valmiiksi tehty ja siinäkin se lapsen osallisuus näkyy että saavat itse rakentaa, leikkikalutkin välillä.

Yhden päiväkodin varhaiskasvattajat kertoivat, että heillä lapsen annetaan valita leikki ja tietyssä määrin myös leikkikaverit. Täällä aikuinen ei mielellään mene keskeyttämään leikkiä, jotta ne jatkuisivat. Aikuinen siis mahdollistaa leikin jatkumisen. Toisinaan varhaiskasvattaja tarpeen mukaan hieman johtaa leikkiä. Kuitenkin he ovat tarkkana, tarvitseeko lapsi aikuista leikkiin vai pilaako aikuinen leikin. Toisinaan aikuinen johdattelee leikkiä esimerkiksi silloin, kun pikkulegot meinaa

lentää pitkin lattioita, voidaan pohtia onko se tarpeellista tämän leikin kannalta. Joskus lapsi tarvitsee aikuisen olemaan läsnä leikin aikana, varmistamaan että syli on lähellä.

5.2 Osallisuuden toteutuminen ohjatussa toiminnassa

Haastatteluissa tuli esille, että jokaisessa kolmessa päiväkodissa lasten toiveet otetaan huomioon toimintaa suunniteltaessa. Varhaiskasvattajat kertoivat, että lasten kiinnostuksesta johonkin aiheeseen nousee jokin teema. Tätä teemaa kehitetään niin, että siitä nousee monipuolisesti asioita ja varhaiskasvatussuunnitelman oppimisen alueet ovat toiminnassa mukana. Varhaiskasvattajien mukaan nykyään työtä (ohjattua toimintaa) voi tehdä joustavasti, kun on luovuttu sitovista kuukausisuunnitelmista. Ohjatusta toiminnasta osa on aikuisen suunnittelemaa tavoitteellista pedagogista toimintaa, ja osa lasten suunnittelemaa toimintaa. Kokemusten mukaan nämä eivät välttämättä poissulje toisiaan, vaan voivat antaa yhdessä enemmän. Yhdessä päiväkodissa kerrottiin esimerkki, että heillä lapset oli otettu mukaan liikuntapäivien suunnitteluun. Kaksi tai kolme lasta kerrallaan saivat esittää toiveita liikuntapäivään ja sillä tavoin olla mukana suunnittelussa.

Yksi saa olla johtaja ja vuorotellen jokainen saa olla esillä ja johdattaa porukkaa. Tekee lapsen itsetunnolle hyvää. Otetaan semmoisia juttuja että ovat pitkin arkea, ei tuokioita. Otetaan sen mukaan mikä lapsia kiinnostaa, vaikka tottakai pitää olla tavoitteellista. Valitaan sellaisia juttuja että jokainen on hyvä jossakin ja jokainen pääsee vuorollaan jossakin loistamaan.

Kannustetaan lasta haastamaan itseään ettei mennä aina siitä mistä aita on matalin. Eikä aikuinen kerro aina miten leikki menee vaan lapsi voi sanoa miten leikki menee.

Siinä on lapsen osallisuus että mitä se lapsi osaa. Että vaikka meillä olisi kuinka ohjattu ja valmiiksi suunniteltu juttu, niin kyllähän se lapsi tuo siihen sen mitä se jo osaa. Ja jos me silloin joudutaan muuttamaan sitä niin silloin se on lapsilähtöistä osallisuutta.

Haastateltavien kokemuksen mukaan isommat lapset kertovat itse, mistä ovat kiinnostuneita ja mitä tahtovat.

Lasten kysymyksistä ja keskusteluista lähtee virtaamaan moni asia, joita voi vaikka heti toteuttaa ja hyödyntää työssä.

Kaikissa päiväkodeissa haastateltavat pohtivat, miten pienen lapsen mielipiteen kuuleminen on mahdollista. Pienten lasten, jotka eivät itse puhu tai lasten joiden kanssa ei ole yhteistä sanallista kieltä.

Pienillä lapsilla korostuu havainnointi eli ilmeet ja eleet, heidän tunteidensa sanoittaminen. Leikin seuraamisesta löytyy usein kiinnostuksen kohteet ja lapsen vahvuudet. Näitä voi hyödyntää ohjatun toiminnan suunnittelussa.

Pienten kanssa saa olla jatkuvasti tuntosarvet koholla, että huomaa kopata heidän ajatuksistaan kiinni.

Päiväkodista yhteisönä teeman alle miellettiin juhlat, retket ja yhteistyö naapureiden ja yritysten kanssa. Juhlien ja retkien ollessa kyseessä jokaisessa päiväkodissa lapset saivat tehdä ehdotuksia. Aika usein aikuisilla oli vaihtoehtoja, joista lapset yhdessä valitsivat heille sopivimman. Yhdessä päiväkodissa lapset saivat tehdä retkelle sellaiset eväät kuin halusivat, esillä olevista aineksista. Juhliin valmisteltiin koristeita ja leivottiin, harjoiteltavat ja esitettävän näytelmän olivat lapset valinneet. Eräässä päiväkodissa käytiin monta kertaa viikossa luontoretkellä tutuissa kahdessa metsässä ja lapset saivat joinakin aamuina päättää minne retkelle lähdetään.

Arkikin voi olla juhlaa, että joulunakin kysellään mitä lapsille tulee mieleen mikä joulun on. Ettei aikuinen heitä valmista pakettia että tällainen joulun on. Se on juuri meidän arvo, että osallistetaan lapset tähän toimintaan ja toimitaan lapsilähtöisesti, mutta aikuisjohtoisesti.

Retkissä... Niin kyllähän pienet kun tykkäävät eläimistä niin hyödynnetään niiden mielenkiinto ja navettaan viedään. Isommilta voi kysyä mikä on niiden mielenkiinto ja annetaan vaihtoehtoja, ei tarvitse olla iso juttu. Lasten toiveet on lopen yksinkertaisia ja helppoja toteuttaa. Ja ainahan voi soveltaa. Jos lapset sanoo että tahtoo hoploppiin niin sitten voidaan mennä parkour puistoon eli luultavasti ne haluaa liikettä elämään. Samoten juhlat, jos ajattelee esiintymistä joka on lapsille monesti kammottavaa niin voiko sen tehdä niin ettei lapset edes huomaa että esiintyvät. Ettei lasten elämää resata sillä pakollisella esiintymisellä, joka on lähtöisin muiden (vanhempien) tarpeista. Esiintyminen voidaan tehdä niin ettei lapset edes huomaa esiintyvänsä, että pidetään vaikka jokin tuokio.

5.3 Osallisuus yleisesti

Jokaisessa haastattelussa kerrottiin, että lapset osallistuvat heidän oman varhaiskasvatussuunnitelmansa tekemiseen. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelmassa kysellään lapsen kiinnostuksen kohteita, toiveita ja he voivat piirtää oman kuvansa tai perheensä kuvan. Vanhemmat voivat jo ennakoon kotona kysellä lapselta asioista. Keskusteluissa pohdittiin, että ainakaan vielä

lapsi ei ole ollut mukana omassa vasu-keskustelussaan. Lasten vasun tekemisestä oli saatu paljon sellaista tietoa lapsesta, mitä päiväkodissa ei välttämättä muuten olisi saatu.

Meillä kysytään mitä lapsi osaa ja mitä haluaa oppia. Lapsen mielestä, aikuinen voi ajatella toisin.

Vasussa on sellaisia kysymyksiä, mihin lapsi voi vastata ja sieltä se palaute tulee. Lapset antavat kyllä palautetta ja niin vanhemmatkin toiveita, ruusuja ja risuja ja sitä me toivotaankin että löydetään kultainen keskitie. Vasu on todella tärkeä työkalu meille ja niistä tehdään ryhmävasu. Se on meidän kasvattajien kannalta tärkeä työkalu, siitä voidaan kongreettisesti katsoa mitä tulee tehdä ja miten kehittää toimintaa.

Haastattelujen lopuksi ryhmissä keskusteltiin päiväkotien osallisuudesta yleisesti.

Varhaiskasvattajan kokivat, että osallisuutta on ollut päiväkodissa paljon jo aiemminkin, mutta nykyisen Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden myötä siitä on tultu paljon tietoisemmaksi. Se on ennenkin ollut normi ja luonteva tapa toimia.

Tämähän on justtiinsa sitä! Pienissä asioissa huomaa että painotetaan sitä. Isommissa asioissa se on työntekijän itsearviointia, onko osallisuus näkynyt työssä.

Kahdessa päiväkodissa varhaiskasvattajat pitivät dokumentointia osallisuutena. Lapsen arki päiväkodissa tallentui facebookiin, lapsen vihkoon ja askarteluihin. Monin muodoin näkyväksi huoltajille sekä lapselle itselleen.

Arjen rutiinit koettiin sekä haasteena että mahdollisuutena. Toisaalta koettiin, että arjen rutiinit ruoka-, ulkoilu- ja lepoaikoinen tuovat lapselle turvallisuuden tunnetta ja helpottavat arjen perustoimintojen sujuvuutta. Toisaalta koettiin, että arjen rutiinien vuoksi lapsen osallisuus ei toteudu jokaisessa tilanteessa, esimerkkinä pidettiin yleisesti lasten vapaan leikin lopettamista kesken esimerkiksi ruokailun tai ulos lähdön vuoksi. Toisaalta todettiin, että ”arki ei kulje kellonlyömällä” eli varhaiskasvattajat saattoivat hieman joustaa kellonajoissa, rutiinien kuitenkin pysyen ennalta sovittuina.

Yhdessä keskustelussa pohdittiin, kuinka joskus koettiin haasteellisena löytää aikaa lapsen yksilölliseen huomioimiseen, kuulemiseen tai sylissä pitämiseen, joista kumpikin ajateltiin lapsen osallisuudeksi. Tähän ajateltiin olevan syynä isot ryhmäkoot, vaikka ne eivät ylittyisikään.

Lapsiryhmän lasten ikäerot koettiin sekä haasteena että vahvuutena ajatellen lapsen osallisuutta varhaiskasvatuksessa. Vahvuutena koettiin pienempien lasten mahdollisuus oppia isommilta lapsilta, sekä toisin päin. Haasteena oli löytää yhteisiä asioita, jotka sopisivat kaikille.

Jossain määrin kasvattajan pitää löytää raja, että missä menee lapsen osallisuuden raja. Jatkuvasti ei voi olla paperiaskarteluja vaikka lapset koko ajan tahtoisi. Tietyt säännöt ja tulee olla. Ja lapsi oppii että vaikka hän saa vaikuttaa niin aina asiat ei mene hänen toivomallaan tavalla. Lapsen on hyvä oppia että asiat ei mene aina niin kuin hän tahtoo ja maailma ei pyöri vain juuri hänen ympärillään ja että täällä on muitakin. Aikuisen auktoriteetin tulee pysyä. Aikuisen tulee kunnioittaa lasta ja lapsen aikuista, että luottamussuhde on molemminpuolinen.

Kaikissa keskusteluissa tuli esille, että itse haastattelutilannetta pidettiin hyvänä hetkenä. Koettiin, että oli hyvä pohtia hetki miten osallisuus näkyy päiväkodin työssä ja varhaiskasvatuksessa.

Osallisuutta on kun ottaa asenteen että tätä maailmaa ei välttämättä tarvitse meidän aikuisten pyörittää. Sehän on kiva jos näkee että joku asia onnistuu kun lapset on olleet osallisena. Tulee hyvä mieli. Liika osallisuuskin on liikaa, jossain menee raja. Aikuinen tietää lapsen turvallisuuden. Me ollaan täällä töissä lapsia varten, ja sitä varten että he oppii ja heillä on hyvä olla täällä ja ollaan sitä varten että tiedetään että mikä on lapsille hyväksi.

Lapsia varten aatellen tämä juttelu oli hyvä, että haastaa itseä miettimään miten se todellakin meillä osallisuus toimii.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Päiväkotien varhaiskasvattajien kertoman mukaan voidaan päätellä, että päiväkotien ruokailutilanteet ovat aikuislähtöisiä. Lapset saavat kuitenkin määrittää ruokamäärän itse. Pienemmille lapsille aikuiset tarjoilevat ruoan ja isommat lapset voivat jo ottaa itse. Turjan lasten osallisuuden moniulottuisuuden kuvauksen mukaan päiväkotien ruokailu-hetkissä lasten valtaistumisen taso on mukanaolo ja aihe / vaikutuspiirin taso on henkilökohtainen. Lasten valtaistumisen tasossa mukana olo tarkoittaa sitä, että lapsi on osallinen muiden rakentamassa toiminnassa. Hänelle tarjotaan vaihtoehtoja, joista voi valita itselleen mieluisimman. Näin hän voi kokea tulleen kuulluksi itseään koskevassa päätöksenteossa. (Turja 2011, 49-50.)

Varhaiskasvattajilla kolmessa eri päiväkodissa oli yhteneväiset käytännöt päivälepoon liittyvissä asioissa. Turjan lasten osallisuuden moniulottuisuuden kuvauksen mukaan päivälevolla lasten valtaistumisen taso vaihteli päivästä ja tilanteesta riippuen mukanaolo, kuulluksi tuleminen tai vaihtoehtoisista valinta ja aihe / vaikutuspiirin tasolla henkilökohtainen. Yleensä lapset tulivat kuulluksi toiveissaan ja tarpeissaan päivälevon suhteen. Lapsella on käytännöllinen suhde osallisuuteen eli silloin kun lapsi kokee tulleen kuulluksi ja ymmärretyksi, osallisuus toteutuu, (Järvinen & Mikkola 2015, 17).

Vapaa leikki oli aihe, jonka varhaiskasvattajat kokivat tärkeäksi osaksi lapsen arkea päiväkodissa. Haastatteluissa tuli esille, että heidän mielestään leikissä kehittyvät lasten moninaiset taidot. Varhaiskasvattajien mukaan heidän suurin roolinsa vapaassa leikissä oli olla sen mahdollistaja. Vapaassa leikissä lapset saivat itse pitkälti päättää mitä tekevät ja kenen kanssa. Vapaan leikin aikana lapsilla on valtaa omiin asioihinsa. Varhaiskasvattajien mukaan on tarpeellista mahdollistaa lapsen oma tila ja yksin leikkiminen, jos lapsella on sellainen toive. Vapaassa leikissä lasten valtaistumisen taso oli omat aloitteet ja aihe / vaikutuspiiri oli lasten keskinäinen.

Vladimir Vygotskin mukaan lapsi luo leikkiessään oman lähikehityksen vyöhykkeensä. Tiedetään, että lapsi oppii, kun hän toimii lähikehityksen vyöhykkeellä. Ferre Laeversin mukaan lapsen kiintyminen omaan tekemiseensä eli sitoutuminen, on merkki siitä että tekeminen on lapselle tärkeää ja merkityksellistä. Kun lapsi on sitoutunut, hän toimii sinnikkäästi ja on ylpeä tekemisestään. (Järvinen & Mikkola 2015. 21.)

Piia Roos kirjoittaa, kuinka päiväkodeissa lapsilta vaaditaan yhä varhemmin ja yhä enemmän kirjoittamisen, lukemisen ja laskemisen näkökulmasta käsin. Lapsen päiväohjelma täyttyy hänen oppimisen ja kehityksen kannalta perustelluista toiminnoista. Leikin ja omaehtoisen leikin aika vähenee. Leikkihetkissä on oma arvo ja ainutlaatuisuutensa, aikuisjohtoiset tilanteet eivät voi korvata tätä. Roos kirjoittaa, että varhaiskasvatuksen tulee olla tavoitteellista ja suunnitelmallista. Tämä ei kuitenkaan saa estää näkemästä muiden hetkien arvokkuutta. Lapsen parasta tavoittellessa ja määritellesä pidetään tärkeänä lapsen omaehtoista toimintaa sekä aikuisten läsnäoloa osana tätä todellisuutta. (Roos 2016, 63.)

Kirjassa Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa kirjoitetaan siitä, kuinka lapsilla tulee olla oikeus olla myös osallistumatta. Lapsen oma tunne osallisuudesta on merkityksellinen, sillä merkityksellisyys asioihin ja toimintaan tulee tunne-elämysten kautta. (Heikka, Fonsén & Leinonen 2016, 73.)

Varhaiskasvattajien mukaan osallisuus toteutui ohjatussa toiminnassa lasta kuulemalla ja havainnoimalla. Lasten ideat huomioitiin toiminnan suunnittelussa. Osa ohjatusta toiminnasta oli aikuisen suunnittelemaa pedagogista toimintaa ja osa lasten suunnittelemaa. Joskus lasten ideat hyödynnettiin saman tien ja suunniteltua toimintaa muokattiin tilanteeseen sopivaksi. Varhaiskasvattajat kysyivät mielipiteitä yksilöiltä, mutta haastatteluista kävi ilmi, että ohjatulla toiminnalla tarkoitettiin yleensä toimintaa ryhmissä. Toisaalta ryhmässä pyrittiin kuitenkin antamaan tilaa yksilöllisyydelle. Ohjatussa toiminnassa osallisuuden valtaistuminen tapahtuu Turjan mallin mukaan toisella tasolla eli ”kuulluksi tuleminen”.

Osallisuuden pedagogiikassa varhaiskasvattajan on oltava aktiivinen tarttumaan lasten aloitteisiin ja arjen mahdollisuuksiin. Osallisuuden toimintakulttuurin keskiössä on sosiokulttuurinen oppimiskäsitys, jonka mukaan oppiminen tapahtuu vuorovaikutuksessa sekä konstruktivistinen oppimiskäsitys painottaen sitoutumista ja motivaatiota oppimisessa. Kun lapsella on mahdollisuus suunnitella toimintaa ja näin vaikuttaa häntä koskeviin asioihin, hän sitoutuu syvemmin ja sen myötä oppii paremmin. Päiväkodin arki on täynnä pieniä hetkiä, joissa on oppimisen mahdollisuuksia. Varhaiskasvatussuunnitelman tavoitteet voi toteuttaa, sillä saman tavoitteen luo päästään monia eri reittejä. Polku, joka on valittu yhdessä, on useimmiten kaikista antoisin. (Heikka, Fonsén & Leinonen 2016, 67-72.)

Keskusteluissa yhteisöstä varhaiskasvattajat toivat esiin päiväkodin juhlat, retket ja yhteistyön eri toimijoiden kanssa. Tällöin lapsilta kysyttiin mielipidettä, he saivat äänestää ja siten tehdä valintoja. Lapset valmistelivat esimerkiksi juhlia koristeita tehden, esityksiä valmistellen ja leipoen. Toisaalta taas oli kuunneltu lapsia ja pyritty toteuttamaan heidän toiveensa retkikohteesta tai esiintymisestä. Turjan lasten osallisuuden moniulottuisuuden kuvauksen mukaan pääsääntöisesti aiheen Päiväkoti yhteisönä alla lasten valtaistumisen taso oli kuulluksi tuleminen, vaihtoehtoista valinta ja joskus omat aloitteet. Aihe ja vaikutuspiiri oli aikuisten ja lasten yhteinen tai laajemman yhteisön.

Osallisuus käsitteenä kertoo sen, että lapsi on osa jotakin, osa yhteisöä. Osallisuus on yhdessä tekemistä ja kuulumista yhteisöön, jossa lapsella on mahdollisuus tehdä itseään koskevia valintoja ja vaikuttaa toimintaan. (Heikka, Fonsén & Leinonen 2016, 67.) Lapsi nähdään vuorovaikutuksen osapuolena yhteisössään, aktiivisena tiedon ja maailmankuvan rakentajana. Tämä on kirjattu valtakunnallisiin varhaiskasvatusta koskeviin asiakirjoihin. (Turja 2011, 44.) Yhteiskunnallisia arvoja ja sopimuksia noudattaa lapsen osallisuutta mahdollistava pedagogiikka, (Turja 2011, 52-53).

Lasten osallisuus näkyy päiväkodin varhaiskasvatuksessa haastateltavien mukaan lapsen vasussa. Jokaisessa haastattelussa tuli esille, että lapset tekevät yhdessä huoltajan kanssa vasua ennakkoon, ennen keskustelua, kotona. Haastatelluissa päiväkodeissa lapsi ei ollut mukana vasu-keskusteluissa. Vasu-keskustelut ja vasujen tekeminen koettiin tärkeäksi työvälineeksi. Tämä toimi myös toiminnan kehittäjänä. Turjan lasten osallisuuden moniulottuisuuden kuvauksen mukaan pääsääntöisesti aiheen Päiväkoti yhteisönä alla lasten valtaistumisen taso oli kuulluksi tuleminen, vaihtoehtoista valinta ja joskus omat aloitteet. Aihe ja vaikutuspiiri oli aikuisten ja lasten yhteinen tai laajemman yhteisön.

Järvisen & Mikkolan mukaan lapsen vasun merkitys osallisuuden lähtökohdasta liittyy kasvattajan pedagogisen toiminnan toteuttamiseen ja arviointiin. Keskustelut lapsen ja vanhemman kanssa tulee olla osa toiminnan suunnittelua ja sitä olisi hyvä olla useasti pitkin toimintakautta. Lapsen vasun täyttämisen lomakkeena ei ole tärkeintä, vaan koko prosessi, jossa lapsen yksilöllisyys ja ainutlaatuisuus nähdään sekä ymmärretään. (Järvinen & Mikkola 2015, 16-17.)

Aikuiset näkevät lapset osaavina toimijoina, kun kuulevat heidän näkemyksiään ja mahdollistavat lasten aloitteellisuutta. Tämä antaa palautetta, ikään kuin peilin omalle työskentelylle. Tuohon peiliin katsominen auttaa aikuisia kehittymään ammatillisesti ja kehittämään pedagogista toimintaa. (Turja 2011, 52-53.)

Keskusteluissa tuli esille, että haasteena osallisuuden toteutumiselle täysipainoisesti nähtiin kiire ja rutiinit. Strukturoitu arki päiväkodissa koettiin hyvänä, se toi esimerkiksi turvaa lapsille. Toisaalta strukturoitu arki koettiin myös rajoittavana tekijänä joissakin tilanteissa. Esimerkiksi vapaan leikin aika oli määritelty eikä siitä ollut aina mahdollista joustaa päiväkodin aikataulujen vuoksi. Lähtökohtaisesti keskusteluissa tuli ilmi, että varhaiskasvattajat suhtautuivat vastaanottavaisesti ja positiivisesti osallisuuteen ja olisivat toivoneet voivansa toteuttaa sitä enemmänkin päiväkodin arjessa. Tutkimuksissa on tullut esille, että yksi osallisuutta estävä tekijä ovat arjen rutiinit. Aikuisen suunnitelmat voivat olla niin vahvasti rutinoituneet, että lasten aloitteille ei ole tilaa. (Heikka, Fonsén & Leinonen 2016, 69.)

Kahdessa päiväkodissa dokumentointia pidettiin osallisuutena. Näissä päiväkodeissa lapsen arki tallentui monin muodoin näkyväksi huoltajille ja lapselle itselleen. Kirjassa Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa kirjoitetaan, että dokumentointi on välittämistä. Dokumentointi on paitsi tiedonvälityksen keino, se on myös tapa näyttää, että välittää emotionaalisesti. Välitetään sinusta, lapsesta, perheestä, toiveista ja tarpeista. Välittäminen on askel hyvinvointiin. (Heikka, Fonsén & Leinonen 2016, 136.)

Roos kirjoittaa, että lapsi voi kokea aitoa osallisuutta, kun häntä kuunnellaan. Lapsen tulee voida kokea tullessa hyväksytyksi. (Roos 2015, 56.) Tutkimukseni mukaan osallisuus näkyi myös tahtona olla läsnä. Läsnäolo ja kuuntelu olivat arvoja päiväkodeissa ja näitä taitoja varhaiskasvattajat tarvitsivat työssään.

Kun aikuinen tavoittaa lapsen näkökulman asiaan, voi lapsi kokea aitoa osallisuutta. On tärkeää, että lapsi kokee tullessa kuulluksi ja sen kautta hyväksytyksi. Aikuisella on aktiivinen kannustajan rooli lapsen oman mielipiteen ja vuorovaikutuksen ilmaisemisen tukijana. (Roos 2015, 56.)

7 POHDINTA

Opinnäytetyö prosessina alkoi keväällä 2016, jolloin aiheeksi valikoitui osallisuus. Tällöin luin aiheeseen liittyvää materiaalia. Jouduin kuitenkin pitämään taukoa opinnäytetyön tekemisestä syksystä 2016 syksyyn 2017. Lopullisen muodon opinnäytetyöni sai syksyllä 2017. Lokakuussa 2017 alkoi teorian työstö ja lähes samaan aikaan haastattelut. Opinnäytetyö valmistui joulukuussa 2017. Opinnäytetyön aika prosessina on pitkä, vaikka lopulta työstäminen tapahtui lokakuussa sekä marraskuussa 2017.

Tutkimuksen aluksi kysyin päiväkotien johtajilta luvat haastatteluille. Luvat saatuani sovin päiväkotien työntekijöiden kanssa haastatteluista. Haastatteluun osallistuminen oli kaikille varhaiskasvattajille vapaaehtoista. Haastattelua ennen haastateltavat saivat tietää haastattelun aiheen ja tutkimuskysymyksen. Haastattelujen alussa kerroin, että haastattelut tehdään nimettömästi. Opinnäytetyössä ei mainita päiväkotien nimiä. Taltioin haastattelun nauhoittamalla sekä kirjoittamalla ne. Haastattelujen jälkeen litteroin haastattelut, tässä käytin apuna kirjaamiani haastatteluita.

Yhteistyö päiväkotien kanssa sujui hyvin. Haastattelujen jälkeen sain vaikutelman, että varhaiskasvattajat kokivat työtovereiden kanssa keskustelun aiheesta osallisuus hyväksi ja antoisaksi. He olivat saaneet jakaa ajatuksiaan aiheesta sille varatulla ajalla sekä saaneet kuulla muiden mielteitä. Myös itse sain monia hyviä ajatuksia ja ideoita osallisuuteen liittyen vieraillessani päiväkodeissa haastatteluja tekemässä.

Prosessin alussa pohdin, löytyykö aiheesta riittävästi kirjallisuutta ja tutkimuksia. Varhaiskasvatuksen alalla käsitteenä osallisuus on kuitenkin aika uusi. Varhaiskasvatuslakiin se on kirjattu ensi kertaa vuonna 2015. Lopulta kirjallisuutta ja tutkimuksia löytyi varsin hyvin. Teoriaosio tukee mielestäni suhteellisen hyvin tutkimusosiota. Tutkimuskysymykseen löytyy perustelut teoriasta. Johtopäätöksiin löytyi perustelut teoriasta. Teoriaosio ja empiriaosio tukevat toisiaan.

Tutkimuskysymys Miten osallisuus näkyy päiväkodin varhaiskasvatuksessa? on laaja. Teemahaastatteluissa sitä teemoitettiin pienempiin osiin. Tämän vuoksi haastattelutilanteet menivät hyvin sujuvasti. Sain poimittua aineistosta tutkimustulokset ja johtopäätökset suhteellisen sujuvasti. Toivottavasti tutkimustulokset antavat päiväkodin varhaiskasvattajille osviittaa siitä, millä tavoin osallisuus näkyy päiväkodin varhaiskasvatuksessa. Osallisuus on käsitteenä moniulotteinen ja siihen

on erilaisia tulokulmia. Haastatteluista kävi ilmi, että käsite osallisuus mielletään hyvin eri tavoin. Käsite on nyt varhaiskasvatuslaissa. Siksi jatkoa ajatellen voisi toimenpiteenä ehdottaa, että varhaiskasvatuksen henkilökunta perehtyisi käsitteeseen osallisuus, jotta se tulisi käsitteestä käytännöksi lasten arkipäivään.

Haastattelemissani päiväkodeissa varhaiskasvattajilla vaikutti olevan ajatus, että lapsuus on tärkeä elämänvaiheensa. Ajatuksena oli, että lapsella on hyvä päivä tänään. Lasta ei kasvateta ainoastaan tulevaan aikuisuuteen, vaan hän on yksilö ja arvokas jo nyt. Hän on jo jotakin.

Osallisuudesta ajattelin ennakkoon seuraavaa: lapsi, joka on osallinen omassa elämässään, seisoo omilla jaloillaan aikuisenakin ja on yhteisöllisesti ja yhteiskunnallisesti aktiivinen. Osallisuus omasta elämästä on tunne, joka vahvistaa lapsen itsetuntoa ja itsensä tuntemusta. Osallisuus omassa elämässä mahdollistaa lapselle uusia asioita ja hän oppii syvemmin asiat joissa on osallinen. Päätin ottaa selvää, mikä käsitteen osallisuus merkitys oikeasti on. Koin osallisuuden tärkeäksi asiaksi varhaiskasvatuksen piirissä. Kun lähdin tekemään opinnäytetyötä, tavoitteenani oli perehtyä käsitteen merkitykseen niin, että siitä tulee luonteva työtapa työssäni lastentarhanopettajana. Ajattelen käytännönläheisesti, että kokonaisvaltainen oppiminen on tapahtunut silloin kun teoria on siirtynyt käytäntöön.

LÄHTEET

- Alholm S. 2014. ”Että jokainen lapsi sais osallistua niillä taidoilla, mitä hällä on”. Kasvattajien toiminta lasten osallisuudessa. Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden yksikkö. Pro gradu-tutkielma.
- Heikka J., Fonsén E., Elo J., Leinonen J., 2016. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere:Kopio-Niini Oy 2016.
- Hujala E., Turja L. 2011a. Varhaiskasvatuksen käsikirja. Juva: PS-kustannus 2011.
- Järvinen K., Mikkola P. 2015. Oletko sä meidän kaa? Näkökulmia osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen varhaiskasvatuksessa. Pedatieto 2015.
- Marjanen P., Marttila M., Varsa M. 2013. Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Juva: PS-kustannus 2013.
- Opetushallitus. 18.10.2016 Uudet varhaiskasvatussuunnitelman perusteet päätetty. Opetushallituksen lehdistötiedote. Saatavissa: http://www.oph.fi/ajankohtaista/tiedotteet/101/0/uudet_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_paatetty. Viitattu 28.10.2016
- Roos P. 2016. Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa. Vaasa: Waasa Graphics Oy 2016.
- Turja L. Toukokuu 2011b. Varhaiskasvatus tänään. Suomen Varhaiskasvatus ry:n verkkolehti. s. 24-35.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. Saatavissa: http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/varhaiskasvatus/perusteet viitattu 23.10.2017.
- Varhaiskasvatuslaki 8.5.2015/580. Saatavissa: www.finlex.fi/lakilastenpaivahoidostaannetunlainmuuttamisesta viitattu 23.10.2017.
- Vilka H. 2017. Tutki ja kehitä. Saatavissa: www.ekirjasto.kirjastot.fi viitattu 24.10.2017.
- Virkki P. 2015. Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä. Helsinki: Kopio-Niini Oy 2015.
- Yk Lapsen oikeuksien sopimus. Saatavissa: www.unicef.fi/lapsenoikeudet Viitattu 23.10.2017.

LIITE 1

Haastattelukysymys:

Miten osallisuus näkyy päiväkodin varhaiskasvatuksessa?

Ruokailu

Lepo

Vapaa leikki

Osallisuuden toteutuminen ohjatussa toiminnassa

Päiväkoti yhteisönä

Lapsen vasu (yksilö varhaiskasvatussuunnitelma)

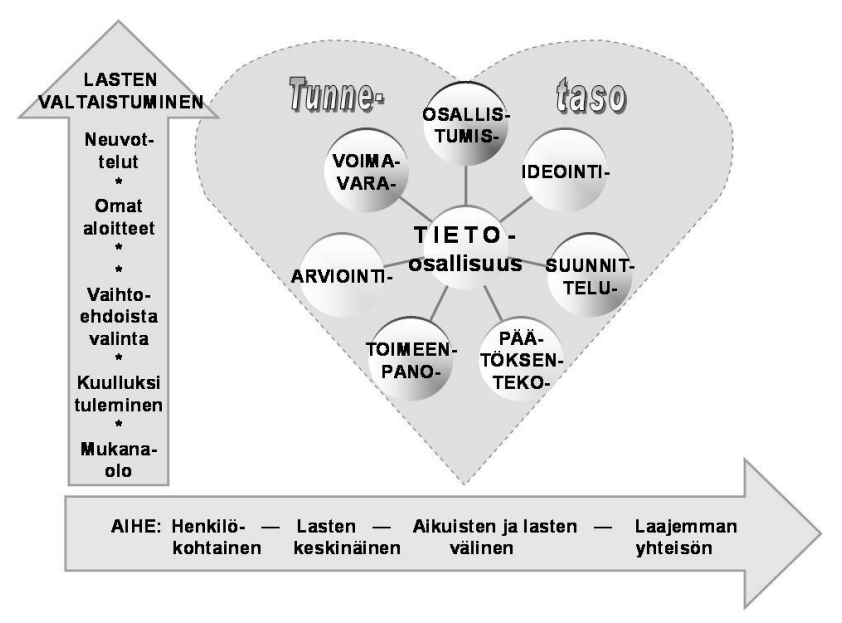
Osallisuus yleisesti

KUVIO 1.

Kuvio 1. Lasten osallisuuden portaatt Hartin mukaan (Turja 2011b, 27)

KUVIO 2.

Kuvio 2. Lasten osallisuuden moninaisuuden kuvaus (Turja 2011b, 32)